

РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ РОЗПАВСЯ ЧЕРЕЗ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Сам факт існування незалежної України (якщо остання втримається) за його революційним значенням для змін на карті Східної Європи та впливом на весь регіон можна порівняти хіба що з такими явищами та подіями, як відновлення польської державності 1918 р. або поділи Польщі кінця XVIII ст. чи, наприклад, завоювання Росією північних причорноморських територій у той самий період. Якщо Росії та Україні вдасться налагодити добросусідські відносини, це сприятиме демократичному національному будівництву в обох країнах. Уже є певні ознаки того, що для молодшого покоління російських політиків Російська Федерація стає самодостатньою цінністю як така, і в них не виникає потреби розглядати Україну як частину Росії. Якщо такий підхід набиратиме силу, а українці не підпадуть під вплив антиросійських настроїв, українсько-російська співпраця матиме значні перспективи.

Зрозуміло, покращають і перспективи для демократії всередині самої Росії. Після 1991 р. факт існування незалежної України став нормою життя для мільйонів українців, особливо молодших поколінь. Хоч би яким критичним було їхнє ставлення до ситуації в країні чи до політики уряду, воно не означає бажання «повернутися» в обійми Росії. Освічена молодь розуміє значення безпрецедентних масштабів входження України в ширший світ, безпомилково пов'язуючи це з перетворенням Києва на столицю незалежної держави. Будь-яка

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України

спроба Росії повернути Київ чи Україну загалом під контроль Москви викличе різкий спротив; а російсько-українська війна в будь-якій формі і з будь-яким результатом завдасть непоправного удару демократії як у Росії, так і в Україні¹⁶

Запрограмована ситуація

Сучасна ситуація, що склалася в національно-державному будівництві України, значною мірою була запрограмована ходом подій 1991 р., коли розвалився Радянський Союз, а Україна здобула незалежність. Можна сказати, що саме події 1991 р. та зміни, які відбулися невдовзі після них, сформуvalи основу сценарію, за яким згодом реалізувався проект побудови національної держави. Переважна більшість нинішніх невідкладних проблем як внутрішніх, так і зовнішніх, є наслідком рішень, прийнятих у той час. Вони — джерело сил України, але на теперішній стадії історичного розвитку і джерело її слабкостей.

Україна здобула незалежність унаслідок взаємодії та збігу двох основних чинників. По-перше, існували зовнішні, «об'єктивні» обставини, від яких українці залежали чималою мірою, але їхній власний вплив на ці обставини був у край обмеженим. 1991 р. до таких факторів можна було віднести масштабну політичну кризу в Москві, піднесення інших неросійських національних рухів, особливо прибалтійських, і, зрештою, — встановлення формальних українсько-російських відносин напередодні серпневої кризи 1991 року. Надзвичайно важливою була й та обставина, що завдання національно-державної розбудови Росії саме в цей історичний момент визначалися протистоянням між демократичним національним рухом, з одного боку, та захисниками імперського радянського «центру» й крайніми правими націоналістами — з другого.

По-друге, існувала власна, внутрішня арена — тут діяв «суб'єктивний» фактор, і саме тут розвиток подій залежав від самих українців. Далі ми доведемо, що українцям вдалося скористатися тими несподіваними можливостями, яких вони

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України

самі не створювали. Вони успішно мобілізувалися, створивши коаліцію з колишніх опонентів, що дозволило їм досягти незалежності, уникнувши як боротьби із зовнішніми силами, так і внутрішнього протистояння та громадянської війни.

Коли йдеться про те, що серпневий переворот відіграв роль «зовнішнього» чинника для України, не варто забувати про те, що значною мірою він був і наслідком попередніх подій у республіці. Найзатятіші комуністи вдалися до заколоту передусім у відповідь на поступовий, ще з початку 80-х років розвал Радянського Союзу. І саме Україна, вважали вони, відіграла провідну роль у розвалі радянської держави. Цілком очевидно, що червене рішення парламенту України (1991 р.) не підписувати союзний договір, спричинило й події серпня 1991 р. Організатори перевороту правильно зрозуміли зміст цього акту: фактичний намір України вийти із Союзу. Згодом лідери путчу зізнавалися в тому, що саме червене рішення України підштовхнуло їх до активних дій.

Передумови

Зрозуміло, у цього рішення була власна передісторія. За браком місця ми не можемо вдаватися до розповіді про події в Україні до 1991 року, особливо в горбачовську епоху, які підготували ґрунт для серпня-грудня 1991 р., тому обмежимося коротким резюме. Чорнобильська катастрофа створила сприятливий для ідеї розриву з Москвою інтелектуальний та морально-психологічний клімат. Утворення Руху в 1989 р. та дозвіл Києва на проведення установчого з'їзду цієї організації саме в Києві (білоруський аналог Руху проводив свій перший з'їзд у Литві) започаткували демонополізацію суспільного життя та відносну свободу слова. Секретар ЦК КПУ з питань ідеології Леонід Кравчук, розпочавши публічну дискусію з Рухом, усупереч своїм намірам пропустив своїх опонентів на телебачення. Його виступи проти Руху важили значно менше, ніж та обставина, що саме у цей спосіб він перетворив Рух на цілком легітимного учасника політичного життя.

У березні 1990 р. відбулися парламентські вибори, внаслідок яких у складі вищого законодавчого органу республіки опинилося близько сотні представників некомуністичних сил. У залах парламенту віч-на-віч зустрілися люди протилежних переконань, включно з колишніми політичними в'язнями та їхніми переслідувачами. На виборах до місцевих рад у Західній Україні з великою перевагою перемогла опозиція — у Львові та деяких інших західноукраїнських

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України
містах відбувалося щось на зразок мирного переходу влади від комуністів до
національно-демократичних сил.

У липні 1990 р. український парламент проголосив декларацію про суверенітет. У ній йшлося про право України мати власні збройні сили та її намір у майбутньому стати позаблоковою нейтральною державою. Декларація містила поняття про «український народ» як спільноту, що охоплює всіх громадян країни, попри їхню етнічну чи релігійну приналежність. Навесні 1991 р. київський парламент фактично саботував горбачовський референдум щодо Союзу, включивши до бюлетенів специфічно «українське» питання про суверенітет України. Ці кроки мали величезне значення для національної розбудови України. Вперше у своїй історії Україна мала парламент, де були представлені, хоч і непропорційно, всі її регіони. Схід зустрічався із Заходом, комуністи сиділи в одній залі з антикомуністами, а національно свідомі поети вчилися розмовляти мовою політики з партійними діячами та директорами підприємств. Україна отримувала перший урок некомуністичної політики, починався процес творення основ плюралістичної політичної культури й толерантності. Усвідомлення того, що незалежність є наслідком їхніх власних дій та вибору, сприяло підвищенню національної самооцінки українців, було джерелом гордості. На заключному етапі руху України до незалежності парламентська національно-демократична опозиція дійшла згоди з впливовими представниками українського радянського істеблішменту щодо спільної відповіді на серпневі події в Москві, хоч з огляду на спадщину комуністичних часів це було нелегким компромісом. Українці добре усвідомлювали принципову відмінність між ситуацією в Москві та в Києві. Противники путчу в Москві не мали проблем з тим, щоб підняти національний російський прапор як символ боротьби з комуністичним центром. Цей прапор майорів над ними, коли вони вели переговори з військовими та апелювали до їхнього російського патріотизму. Але те, що було прийнятним у Москві, в Києві могло викликати катастрофу. Опоненти Леоніда Кравчука та київської правлячої еліти критикували їх за вичікувальну позицію порівняно з Єльциним, котрий активно протистояв

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України

перевороту, але вони забули одну суттєву річ. Якби українці в Києві повторили те, що зробили росіяни в Москві, та звернулися до Радянської армії в Україні від імені «незалежної України», вони мали б лише одну відповідь — швидкий та рішучий виступ армії на захист путчистів. Одна справа звертатися до армії в Москві із закликом звільнити Росію від комунізму, і зовсім інша — закликати її в Києві визволити Україну від комунізму та Росії: для України комунізм і Росія були тотожними.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України, маючи комуністичну більшість, ухвалила Декларацію про незалежність переважною більшістю голосів. Національно-демократичній опозиції вдалося домовитися із згаданою більшістю щодо доцільності відокремлення України від Москви — це вимагало прагнення компромісу з обох боків. Одним із таких компромісних моментів стало рішення винести питання про незалежність на всенародний референдум 1 грудня. (Цього дня шляхом багатомандатних і вільних виборів Україна обрала також свого першого президента.) На референдумі вирішальною більшістю голосів населення України вибрало незалежність. Наприкінці грудня Радянський Союз зник з історичної карти ².

З усього, що сталося в Києві під час розвалу СРСР чи напередодні цих подій, нічого не було визначено наперед. Навпаки, виникла безпрецедентна ситуація, яка потенційно містила в собі, серед інших можливих наслідків, перспективу перетворення України на незалежну державу (зокрема, з огляду на те, що народ України був здатний усвідомити таку перспективу та впровадити її в життя). Потрібно було щось більше, ніж розпад Радянського Союзу, для того, щоб підштовхнути вірнопідданих радянських генералів на створення Української армії всупереч відверто ворожому ставленню їхніх військових начальників з центру ⁶.

Аналізуючи зроблене

Аналізуючи все зроблене в галузі національно-державного будівництва України на основі здобутків 1991 р. та подій, що безпосередньо передували цьому періодові, маємо ще раз нагадати, що пострадянська Україна була не цілком новим утворенням, яке виникло на основі певної релігійної, етнічної чи культурної спільноти, а державою, яка претендує на роль законної спадкоємиці Української Радянської Соціалістичної Республіки. Як зазначалося, таке поняття, як «народ України», мало передусім громадянський зміст.

Вихід України зі складу СРСР відбувся за участю конституційних органів радянської влади, що, з одного боку, забезпечувало прийняття незалежності нової держави прорадянськими елементами суспільства, а з другого — нейтралізувало можливі зазіхання на розподіл влади з боку конкурентів з антикомуністичного табору. Отже, діяльність різних представників різних політичних спрямувань розгорталася в такому ключі, який дозволяв уникнути громадянської війни між «лівими» та «правими», комуністами й націоналістами, між різними етнічними групами та регіонами.

Досягнення незалежності було надзвичайним успіхом, проте воно стало лише першим кроком на довгому шляху структурної перебудови та реформування української економіки, конструювання сучасної державної машини, розбудови демократичних інститутів та налагодження широких зв'язків із зовнішнім світом.

У кращому разі Україна була, та й є, нині чимось на зразок «протодемократії» ⁷. Тим, хто знав, як привести Україну до незалежності, явно бракувало усвідомлення

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України

того, що робити далі. Їхні переваги як знавців внутрішніх механізмів радянської політики перетворилися на недоліки після розпаду Радянського Союзу. Національно-державна розбудова України вимагає нових лідерів і діячів, передусім молодих.

Брак уваги до основних економічних проблем, чи скоріше, неправильне визначення пріоритетів та невиважені дії призводять не лише до руйнівних економічних наслідків, а й здатні підважити основний елемент проекту побудови української державності. Чимало з тих, хто голосував за незалежність 1991 року, виходили саме з економічних міркувань. Зберегти їхню відданість ідеї незалежності можна було, лише доводячи, що вони зробили правильний вибір.

Було б надмірним спрощенням подавати росіян або російськомовне населення України як цілісну, єдину етнічну чи національну спільноту. Багато патріотів України, включаючи деяких провідних постатей подій 90-х років, — це або етнічні росіяни, або російськомовні представники інших національностей. Просування України шляхом побудови культурно розмаїтого громадянського суспільства чималою мірою залежить від лояльності російського елемента, особливо від здатності влади запобігти політизації його як етнічної меншини. Такий розвиток подій мав би надзвичайно загрозливі наслідки, аж до територіального розпаду України за югославським сценарієм.

Ще раз зауважимо, що саме Росія відіграла вирішальну роль у розпаді Радянського Союзу. Можна було б очікувати, що після серпня 1991 р. відносини між двома великими слов'янськими державами будуть якщо не зразком гармонії, то принаймні нормальними. Однак цього не сталося. Буквально через тиждень після проголошення Декларації про незалежність прес-секретар президента Росії заявив про можливі територіальні претензії до України та Казахстану ⁸.

Серед найактуальніших проблем, які викликали досить гострі суперечки, було питання про долю ядерної зброї в Україні. В ході дискусії ця проблема, яка, на перший погляд, мала здебільшого символічне значення, призвела до зовсім несимволічних наслідків, передусім для України. Під час наростання напруженості у відносинах між Москвою та Києвом один автор, який свого часу вельми оптимістично описував «спокійне відокремлення» літа 1991 р., у березні 1992 р. висловлював відверте занепокоєння перебігом подій та не на жарт переймався тим, як запобігти переростанню «розлучення» у війну ⁹.

Що ж сталося?

Якщо шукати найочевидніших пояснень, можна передусім згадати ту обставину, що в російському політикумі відбулася перестановка сил, і частина демократів перейшла на націоналістичні позиції. Чи то під тиском військових та інших проімперських кіл, чи то через власні переконання, значна частина московських політиків сповідує ідею реставрації імперії, посиляючись на державне будівництво всередині Російської Федерації як на прийнятний прецедент. У серпні 1991 р. здавалося, що прихильники розбудови Росії як національної держави перемогли в суперечці з проімперськими силами ¹⁰. Їх очолював Борис Єльцин. Однак ситуація з того часу змінилася, і вибори 12 грудня 1993 року ще більше ускладнили російську політику.

Як і в Україні, у Росії при владі залишилася еліта, що утворилася ще в радянські часи, і її демократичні чесноти більше знаходять визнання на Заході, ніж усередині країни. Ця еліта, особливо її військовий прошарок, цілеспрямовано домагається реставрації імперії. Одним із замаскованих варіантів цього спрямування можна вважати виступи політиків і журналістів, які активно опікуються

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України

правами «російськомовного населення» в ближньому зарубіжжі, виправдовуючи в такий спосіб втручання Москви у справи сусідів та й навіть безпосередню інтервенцію. Найвідвертіші з них вважають, що єдиний прийнятний варіант забезпечення прав росіян, які живуть поза межами Російської Федерації, — це повернення колишніх республік СРСР до імперії¹¹.

Якщо такі погляди переможуть, це негативно вплине на українсько-російські відносини і стане особливо небезпечним для внутрішньої стабільності України. (Те, що відбувається в Криму, — найяскравіший приклад.) Зрештою, якою є справжня роль 14-ї армії, що вона розташована у так званій Придністровській Республіці? Чи не готується розпочати в зручний момент «миротворчу» місію де-небудь в Україні, наприклад, в Одесі?¹²

Безперечно, Україна має рухатися далі шляхом незалежності й рішучіше розгортати всеосяжну програму економічного, соціального, культурного й політичного розвитку. Можливо, обравши в липні 1994 р. нового президента, Л. Д. Кучму, Україна почне реалізацію такої програми. У жовтні, через сто днів після перемоги на виборах, Кучма запропонував програму радикальних реформ, включаючи запровадження приватної власності на землю. Цю програму підтримав Міжнародний валютний фонд. На зустрічі «великої сімки» в Канаді (Вінніпег) у жовтні 1994 р. провідні демократичні держави Заходу гарантували Україні підтримку ринкових реформ. Цікаво, що в роботі «сімки» взяв участь неочікуваний гість, російський міністр закордонних справ Андрей Козирєв, який проголосив «солідарність» з Україною, водночас настирливо пропагуючи «особливу роль Росії у запровадженні економічних реформ в Україні»¹³.

Удома план Кучми був підтриманий навіть тими, хто виступав проти нинішнього президента на виборах. Дотримуючись свого курсу на пошук добрих і тісних зв'язків із Росією, Кучма водночас рішуче й недвозначно виступає в обороні незалежності України. Незважаючи на те, що деякі західні аналітики вбачали в перемозі Кучми над Леонідом Кравчуком вияв подальшої поляризації населення України за етнічними та мовними ознаками, здається, відбувається протилежне. Активна участь таких територій, як Крим і Донбас, у президентських виборах не лише забезпечила перемогу Кучмі, а й сприяла легітимізації української державності там, де вона не була популярною.

Майбутнє українських реформ, та й, зрештою, життєздатність української державності значною мірою залежатиме від змісту та розмірів західної допомоги. Налагодження й розвиток відносин з іншими країнами, передусім західними, є однією з головних умов безпеки України. Такі зв'язки значно прискорять національно-державне будівництво в Україні. Є очевидні ознаки того, що деякі країни, особливо Польща, значення якої в українській історії не поступається ролі Росії, вельми прихильно ставляться до ідеї зближення¹⁴.

Утім, цілком зрозуміло, що центральною проблемою залишатимуться відносини з Росією. Україна не може вплинути на внутрішню ситуацію в Росії, однак вона цілком здатна наполегливо доводити, що її незалежність не варто сприймати як поразку чи втрату Росії. Водночас росіянам треба нарешті відмовитися від деяких звичних міфів щодо суті їхніх відносин з Україною. Однією з таких політично небезпечних і неконструктивних ідей є та, згідно з якою Україна була частиною Росії впродовж більше як трьохсот років, аж до її «виходу» 1991 р. В основі цієї ідеї — так званий «переяславський міф», за яким 1654 рік був датою включення України до складу Росії. Не варто було б навіть і згадувати, що цей міф є цілком хибним з погляду історичного факту. Більшість сучасної території України

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України

перейшла під контроль Росії лише наприкінці XVIII ст. Деякі важливі території ввійшли до складу СРСР, взагалі не будучи під Росією, під час Другої світової війни або після неї. Однак «Переяславський синдром» і надалі залишається одним із головних аргументів політики, спрямованої проти суверенного статусу України¹⁵.

Визнання законності права України на незалежність збігається і зі стратегічними інтересами Москви. Розпад СРСР та виникнення нових держав трансформували національну свідомість їхніх громадян. Російські політики мають зрозуміти: навіть якщо їм вдасться відновити панування над колишніми радянськими республіками, їм та російському народові доведеться заплатити за це надмірну ціну.

ЩЕ РАЗ ЗГАДАЙМО ТОЙ ДЕНЬ

Цікаві факти про день, коли наша країна здобула свободу. Українці проголосували за незалежність України на референдумі 1 грудня 1991 року. На референдум було винесено лише одне питання – “Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України”. 24 серпня 1991 року було скликане надзвичайне й позачергове засідання Верховної Ради УРСР. Це сталося через три дні після подавлення путчу консервативних сил Радянського Союзу, які прагнули повернути СРСР без демократичних перетворень і "перебудови". Сесія розпочалася о 10-й ранку з хвилини мовчання у пам'ять про трьох росіян, які загинули в ніч на 21 серпня під час виступу жителів Москви проти путчу. За незалежність проголосували навіть комуністи. Більше того, представник компартії Олександр Мороз у своїй доповіді запропонував серед перших кроків незалежної влади реформувати армію та ввести власну валюту. Читайте також: Трамп привітав Порошенка з 26-ю річницею Незалежності України Увечері 346 депутатів, у тому числі комуністи, які були присутні в парламенті, підтримали Акт проголошення незалежності України. Лише один депутат був проти, інші утрималися. Результати голосування парламентарії зустріли бурхливими оплесками. В'ячеслав Чорновіл запропонував внести до зали Верховної Ради синьо-жовтий прапор, з яким українці стояли на барикадах біля російського Білого дому, а також підняти національний прапор над куполом парламенту. Першим президентом незалежної України став Леонід Кравчук. В 1994 році 24 серпня на Хрещатику в Києві був проведений перший військовий парад, приурочений до дня проголошення Незалежності України. До слова, з 2010 по 2013 рік, за часів перебування Віктора Януковича при владі, паради у столиці на честь Дня незалежності не проводилися. Зокрема було скасовано парад на честь ювілейної 20-ї річниці, що пояснювалося тодішньою владою економією коштів. У 2014 році був проведений парад із залученням важкої військової техніки. Головною вулицею столиці проїхали близько півсотні одиниць техніки, у тому числі й новітні зразки. Маршем пройшли 14 парадних розрахунків загальною чисельністю близько півтори тисячі військовослужбовців Збройних Сил, Нацгвардії, МВС та Державної прикордонної служби, а також 120 учасників бойових дій на Донбасі. Частина техніки та особового складу по завершенню параду вирушили до зони АТО. Цього року участь у військовому параді прийматимуть понад 4,5 тисяч військовослужбовців та близько 70 одиниць техніки, з яких 25 одиниць — нові зразки, які будуть виставлені для огляду на Михайлівській площі. Окрім того, Хрещатиком вперше крокуватимуть військові підрозділи 10 країн-партнерів, серед яких Велика Британія, США, Канада, Литва, Грузія, Польща, Молдова, Естонія, Румунія та Латвія.

Джерело: <https://novyny.online.ua/785373/den-nezalezhnosti-ukrayini-tsikavi-fakti/>

Савчин О.М.

Радянський Союз розвалився через незалежність України